

Fiskodlingen på Sollerön

Vanligtvis har de större fiskodlingarna tillkommit efter vattendomstolens dom, som ålagt kraftverksbyggarna och regleringsföretagen att kompensera skadorna på fiskbestånden i de utbyggda och reglerade vattnen genom att odla fisk och sätta ut.

Så blev också fallet när Österbygdens vattendomstol den 1 sept. 1924 gav Dalälvens Vattenregleringsföretag tillstånd att reglera Siljan. Företaget fick rätt till reglering av vattenavrinningen mellan höjderna 161,78 m ö h och ner till 159,9 m ö h, alltså en tillåten variation av Siljans vattenstånd med 1.88 m. Som jämförelse kan nämnas Trängsletsjöns vattenyta, som normalt varierar med 25 m. Att reglera Siljan är inte något sentida påfund, då Stora Kopparberg redan så tidigt som 1899 väckte frågan att bygga en kraftstation vid Grådafallet ca 2 mil söder om Siljan. Med detta bygge skulle man kunna ta ut värdefull vattenkraft, men det skulle dröja ända till 1924 innan bygget kom igång med en damm, med vilken man än i dag reglerar vattenståndet i Siljan. Dammen blev färdig 1926, och då kunde också regleringen påbörjas.

I domen 1924 heter det vidare: ”beträffande företagens förhållande till fiskeintresset har föreskrivits bl a, att det skulle åligga sökandena att till tryggande av fiskbeståndet inom dämningområdet låta å angivet område inom Sollerö socken anlägga en fiskodlingsanstalt med tillhörande utrustning ävensom för framtiden draga försorg om anstaltens underhåll och drift”.

År 1916 bildades Dalälvens Regleringsförening med Mauritz Serrander som verkställande direktör. Han uttryckte vid denna tidpunkt att sjöregleringarna inte bara var till för att man skulle få större krafttillgångar. Det gällde att få ”prima kraft, d. v. s. kraft på de tider då behovet var störst”. Men trots att man kan få intryck av att dessa föregångare var ensidigt inställda och såg kraftutvinning som enda målsättning, så hade man dock redan då börjat fundera över

de biologiska följderna av sådana ingrepp i naturen. Det som mest tycktes bekymra var hur det skulle gå för fisken i de vatten, som blev utsatta för reglering eller utbyggnad, och byggandet av en fiskodlingsanstalt stod allt mera klart som en nödvändighet. 1919 skrevs köpekontrakt mellan regleringsföreningen och Stunis Olof Olsson i Utanmyra, där företaget förvärvade den mark, som en fiskodling skulle byggas på. Det skulle dock dröja till 1925 innan bygget kom igång, tydligen ville man invänta vattendomstolens dom.

Fiskeriintendenten Hugo Ägren hade i samarbete med sakkunniga gjort en utredning om hur regleringen av Siljan skulle komma att inverka på de olika fiskarterna. Där kom man fram till att de vårlekande fiskslagen såsom gädda och abborre skulle gynnas av regleringen medan de höstlekande, framförallt sik, skulle lida skada. Därför skulle det i första hand odlas sik i fiskodlingen. På höstkan- ten 1926 kom så den första föreståndaren till fiskodlingen, fiskmästare Hilding Andersson från Jämtland. Det blev säkert ingen lätt uppgift det första året att samla in den sikrom som behövdes. Det tog nog sin tid innan de som bedrev fiske runt Siljan hade fått klart för sig hur rominsamling skulle gå till. Ryssa och Limån blev snart nog stora leverantörer av sikrom. Vid den tiden hävdades upp stora fångster av småsik (ryssing) ur båda åarna, och mycket togs också på nät i närheten av dessa fiskrika strömmar. Storsikrom fick man från fiskare som nätfiskade längre ut på Siljan, från Lind Anders i Bengtsarvet, Löv Anders i Olsnäs-viken, Lars Engström i Vinäs, och från Nusnäs där Fyhr var en av storfiskarena.

Nu var fiskodlingen i gång och kraven ökade, gädda skulle också odlas. Det blev bråda dagar på våren, de färdiga sikynglen måste iväg ut till sjöarna, och i samma veva skulle gäddrommen samlas in. Fiskodlingens stora motorbåt gick i skytteltrafik över sjön till Mora, till Västersjön och många andra platser, där yngel skulle sättas ut eller rom hämtas. Båten hade tidigare gått i skärgården, där den använts av smugglare, som det påstods. Tiden var ännu inte kommen, då man kunde sätta sig i en bil och störta iväg, och därför var också cykeln ett fortskaffningsmedel att räkna med även när rom skulle hämtas vid någon fiskeplats. Jons Anders avverkade åtskilliga mil varje vår per cykel både bittida och sent med romkruka i ryggsäcken. En viss biltrafik började dock komma igång, Anders Smith med sin lilla lastbil körde fiskkrukor till järnvägen i Vika, där servicen var

Kläckning av sikrom.

bra och allt fungerade som det bör vid en järnväg. Så småningom blev det också längre turer med Smittbilen, ända ner till Leksand och Insjön, där yngel skulle sättas ut av sik eller gädda.

Hilding Andersson flyttade år 1943 till Mörsil och efterträddes av Harald Forslin, men efter ett par år blev han fiskerikonstulent i Gävleborgs län. Då kom Nils Erik Nilsson från Njurunda till Sol-lerödlingen som föreståndare. Han blev dock mera rotfast på orten genom giftermål och stannade till 1948.

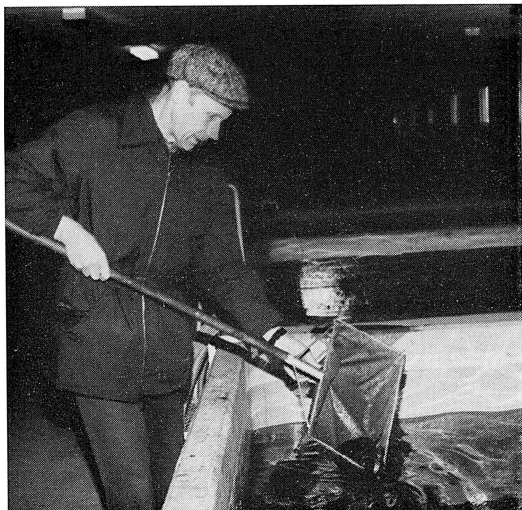
I mitten av 40-talet började det hända saker på fiskodlarfronten. Fiskevårdsföreningar och enskilda frågade efter större utplanteringsfisk, och även från fiskeristyrelsen började man kräva att större fisk skulle sättas ut som kompensation, där regleringsskador uppstått på fiskbeståndet. Detta gällde då framförallt laxöring och röding, men även bäckröding av större format efterfrågades. Regleringsföretaget beslöt att utvidga fiskodlingens verksamhet till att även omfatta 1-somrig fisk. Man hittade en lämplig plats vid kraftverket i Ryssa, där den nya sommaruppfödningen skulle anläggas. Nilsson fick nu många och bråda resor till Ryssa för att få igång anläggningen. En ledning från kraftverkskanalen gav ett bra vattentryck till de båda betongdammarna och tioalet träbassänger. Fiskynglet kunde sättas

in och börja utfordras på sitt ”sommarställe”. Matsedeln upptogs för det mesta av malen lever och strömming. De som tillredde och serverade fiskarna denna meny några somrar var de unga Ryssa-flickorna Gunvor Brotters och Maj Britt Jansson.

I och med att större fisk nu odlades tillkom också ett transportproblem. När endast yngel skulle sändas av t. ex. gädda eller sik kunde man i 50-liters fiskkrukor lägga i mellan 20-30.000 och av laxöringsyngel 3.000—5.000 st. När det gällde den sommargamla fisken kunde man bara ta 300—500 st i varje kruka, speciellt som mycket skulle sändas per järnväg. För biltransport behövdes en stor bassäng och en kraftig bil. Smittpojarna Gunnar och Erik, som tagit över från sin far hade en stor lastbil, och med denna blev det både många och långa resor med en stor trätank på flaket fylld med vatten och fisk. Ännu skulle det dröja några år innan den moderna syrgasutrustningen kom, vilken innebar en revolution för fisktransporter. Det blev bara att fortsätta, ju mer fisk desto fler kollin. Taxibilarna på Sollerön hade mycket åkande med fiskkrukor till järnvägen i Vika och Mora. De fick också köra vid en del utplanteringar och romhämtning.

Tiden hade rullat iväg till slutet av 1948, Nilsson flyttade och blev snart fiskerikonsulent i Västernorrlands län. Åter till Sollerön kom nu Jons Anders Persson och blev föreståndare för Solleröodlingen, efter att ha innehaft en befattning vid fiskodlingen i Norrfors nära Umeå. Den bästa hjälpredan hade han också med sig i sin fru Alice, som visade sig ovärderlig, särskilt under högsäsongerna höst och vår när telefonledningarna gick heta, då gamla inbitna fiskvårdsgubbar skulle beställa fisk och ha besked om allt, olika fisksorter, storlekar, priser, frakter, tider m. m.

Efterfrågan på större fisk fortsatte att stiga, och nu måste anläggningen i Ryssa utökas. Det blev 7 dammar och upp mot 40-talet träbassänger. Anna och Axel Jansson tog nu över som skötare av Ryssaodlingen och blev trofasta där till in på 70-talet. Regnbågsforell hade blivit populär, och alla fiskvårdsföreningar skulle ha denna ”fiskbroiler”. Anna blev specialist på att föda upp dessa, nästan till matfiskstorlek bara över en sommar. Otaliga är de billaster fisk som utgått från Ryssaodlingen under åren, till hela norra Dalarna, Härjedalen, Värmland, Hälsingland, Västmanland och bygderna runt Siljan och neråt Falun, Borlängetrakten m.fl. orter. Kläckningen av sik

Tvåårig siljansöring.

och gäddyngel hade nästan nått astronomiska tal. Ca 7—8 miljoner gäddor och ca 6 miljoner sik producerades per år. Även produktionen av öring, röding, bäckröding och regnbågsforell gick över halvmiljonstrecket. Fiskodlingen hade nu fått egen bil, och med denna kunde man lättare passa på vid fiskeplatserna och få in mera rom. I slutet av 50-talet hade man kommit underfund med att även harr var en fisk värd att satsa på. Vid odlingen i Sollerön riggade man upp ett dussin träbassänger, där harr skulle odlas. Trogen skötare av harrungarna under många somrar blev Fredrik Stolth i Utanmyra.

Det är inte alltid bara frid och fröjd vid en fiskodling. Tidvis kan svåra bakterie- eller parasitsjukdomar angripa besättningarna, speciellt under den varma eftersommaren. Många gånger har hänt att en stor del av fiskarna fått ösas ur bassängerna och begravas med kalk eller indränkta i formalin. När sådant inträffar är det något av en fiskodlares mörkaste stunder. Till att förebygga eller behandla redan utbruten sjukdom användes vanligt koksalt eller utspädd formalin, som tillsättes vattnet och får verka på fisken någon tid innan badvätskan tappas av och rent vatten åter får strömma genom bassängen. Varje år går åt omkring 5 ton salt och ca 25—30 l. formalin för detta ändamål.

Sökanden hade i slutet på 40-talet begärt att ytterligare få sänka Siljan 85 cm, men Vattendomstolen ansåg dock att sedan Trängsletmagasinet tillkommit gavs större möjligheter att hushålla med vattentillgångarna, och därför skulle Siljan få behålla sin gamla reglering. 1964 kom den slutliga domen om Siljans reglering som fastställde att sänkingsgränsen skulle hållas oförändrad vid 159,9 m. ö. h. Vattennålet om Siljans slutliga reglering tog 16 år att genomföra.

Från fiskeriintendenten kom krav om att det på försök skulle sättas ut 2-åriga och 3-åriga ungar av siljansöring i Österdalälven uppströms Mora. För Hansjö kraftverk skulle det årligen i Oreälven sättas ut 7.000 2-somriga ungar av öring från Orsasjön. Nu blev det verkligen besvärligt för fiskodlaren att kunna klara av detta, då knappast några möjligheter fanns att övervintra fisk i den gamla anläggningen. Man fick krångla in ytterligare någon bassäng och så hyra 2—3 st naturdammarna i Färnäs. Detta fick pågå ända till 1969, innan byggandet av övervintringshall kom igång. Från 1960 till 1967 hade tillkommit fyra kraftverk, Trängslet, Åsen, Väsa och Blyberg, och 1969 tillkom också Spjutmo. Fiskeriintendenten hade nu preciserat sina krav till att omkring 50.000 2-åriga ungar av siljansöring årligen skulle sättas ut i Siljan och Österdalälven. Man hade nu börjat inse att örningen skulle drabbas av katastrof om inte åtgärder sattes in, eftersom lekplatserna blivit avstängda. Därför fångas nu lekfisk i ett centralfiske nedströms Spjutmo, där den sedan får leverera sin rom till fiskodlingen för kläckning och uppfödning till 2-åriga ev. 3-åriga ungar. Efter beskattningen på rom körs de stora öringarna åter ut i Siljan.

1970 kom den nya fiskodlingen igång med sin produktion och kunde redan 1972 leverera 22.549 2-åriga och 1.458 3-åriga ungar av siljansöring. Med de fiskungar som kom från dammarna i Färnäs före 1970 och det som producerats i nya fiskodlingen t. o. m. 1975 blir det sammanlagt 258.778 st siljansöring. Av detta har ca hälften blivit insatt i Österdalälven och hälften i Siljan. Uppemot 6.000 st är märkta med en plastbricka 15×5 mm som är fastsatt under ryggen. Vid återfångst kan man undersöka hur mycket fisken har växt och hur långt den har vandrat från utsättningsplatsen.

Under 1972 slutade Jons Anders sin tjänst, efter att i drygt 20 år ha varit föreståndare för fiskodlingen och efterträddes av Leksandsbördige Gunnar Westlund. För att driften av fiskodlingen skall kun-

na klaras är tre personer heltidsanställda. Föreståndaren jämte under-tecknad och Lars Erik Björkqvist alternerar även med beredskaps-tjänst var tredje vecka. Om strömavbrott eller något annat fel skulle uppstå går larm per telefon till den som har jour. Vederbörande får då se till att det hela blir återställt i normal drift. Pumparna måste gå och vattnet forsa genom ledningarna ut till fisken i bassängerna. Trycket vattnet står oersättliga värden på spel. Under sommarhalv-året anställs fler personer, då Ryssaanläggningen skall vara igång och även så centralfisket i Säs, och i Sollerödodlingen pågår yngelupp-födningen och utsättningen av den större fisken i älven och Siljan.

Siljansöring eller siljanslax som den också kallas, är ett storvilt från forntiden, då Siljan var en vik av Östersjön och sträckte sig långt in mot Älvdalshållet, där den mötte den mäktiga älven. Allt detta som naturen ordnat åt denna märkliga fisk för att den skulle kunna leva vidare, rena vatten, obegränsad tillgång till fina lekplat-ser och ett fritt innanhav som bjöd på ett överflöd av föda, allt skul-le bli annorlunda genom människans exploatering. Man stängde av lekplatserna, förorenade vattnet, lade ut försåt där frihet förut rådde. Tusentals nylonnät och krok stängde av stråken där födan fanns, och denna livskraftiga stam kunde inte komma undan längre. Den stora och grannliga uppgiften för fiskodlingen är nu att försöka åter-upprätta det hårt drabbade beståndet av siljanslaxen.

Karl Stunis

Källor bl. a. Fil. dr S. Rydberg: Älven, Kraften, Bygden.